

**UNIVERSITATEA "LUCIAN BLAGA" DIN SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
"ANDREI ȘAGUNA"**

**BISERICA ANGLICANĂ ÎN PRIMA
JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA ȘI
RELAȚIILE EI CU ORTODOXIA
RĂSĂRITEANĂ**

Rezumatul tezei de doctorat

**Conducător științific
Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae CHIFĂR**

**Doctorand
Ginel MOCANU**

**Sibiu
2015**

Cuprins

INTRODUCERE	6
Stadiul actual al cercetărilor în domeniu.....	8
Capitolul I: PREMISELE REFORMEI PROTESTANTE ÎN ANGLIA	16
1. Criza papalității medievale și apariția mișcărilor pentru reformarea Bisericii (secolele XIII/XIV - XV).....	16
1.1. Centralizarea Bisericii în perioada „captivității babilonice” a papilor (1309-1378).....	17
1.1.1. Ereziile apusene și mișcările religioase din secolele XII-XIV: forme de protest la adresa Bisericii și papalității	26
1.2. Marea Schismă papală (1378-1417) și reacțiile față de criza Bisericii romane.....	39
2. Relațiile dintre Biserică și Regatul englez în secolele XII-XIV	42
3. John Wyclif, precursorul Reformei în Anglia.....	46
3.1. Personalitatea și formația intelectuală a lui John Wyclif	47
3.2. Doctrina teologică a lui John Wyclif	48
3.3. Impactul social al ideilor lui John Wyclif	53
4. Mișcarea reformatoare a lollarzilor	55
4.1. Extinderea teritorială a mișcării lollarde	57
4.2. Statutul socio-economic al lollarzilor	58
4.3. Învățăturile de credință ale lollardismului.....	60
5. Situația politică și religioasă în Anglia în ajunul declanșării Reformei.....	63
5.1. Instaurarea dinastiei Tudorilor; trecerea de la regalitatea medievală la monarhia absolutistă.....	67
5.2. Relațiile dintre Biserică și stat.....	70
6. Atmosfera intelectuală și culturală în Anglia în primele trei decenii ale secolului al XVI-lea.....	71
6.1. Contribuția umanismului creștin la răspândirea Reformei	72
6.2. Umaniștii englezi prereformatori	74
Capitolul al II-lea: HENRIC AL VIII-LEA ȘI REFORMA ENGLEZĂ	79
1. Circumstanțele încoronării regelui Henric al VIII-lea (1509-1547)	79
2. Henric al VIII-lea și demersul său reformator	81
2.1. Divorțul lui Henric al VIII-lea de Caterina de Aragon	81
2.1.1. Implicarea lui Thomas Wolsey în divorțul regelui	84
2.2. Ruptura de Biserica Romei	91
2.2.1. Primele decizii ale „Parlamentului Reformei”	92
2.2.2. Respingerea autorității papale	93

2.2.2.1 Atacul lui Henric al VIII-lea împotriva Bisericii engleze	96
2.2.2.2. Contribuția lui Thomas Cromwell la separarea de Biserica Romei	102
2.2.2.3. Divorțul regelui – pretextul schismei Bisericii engleze de Biserica Romei	104
2.3. Impunerea supremației regale asupra Bisericii engleze (1534)	110
2.4. Desființarea mănăstirilor și secularizarea averilor mănăstirești.....	119
3. Debutul Reformei confessionale: nașterea Bisericii anglicane.....	126
Capitolul al III-lea: EVOLUȚIA REFORMEI ENGLEZE	
ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI EDUARD AL VI-LEA	135
1. Testamentul lui Henric al VIII-lea	136
2. Circumstanțele încoronării regelui Eduard al VI-lea (1547-1553)	137
2.1. Orientarea religioasă a regelui Eduard al VI-lea	138
3. <i>Protectoratul</i> ducelui de Somerset (1547-1549).....	139
3.1. Politica religioasă a ducelui de Somerset.....	142
3.1.1. Elaborarea <i>Cărții de Rugăciune Comună (The Book of Common Prayer)</i>	151
3.2. Protestele împotriva primei <i>Cărți de Rugăciune Comună</i> și căderea ducelui de Somerset	154
4. <i>Protectoratul</i> ducelui de Northumberland (1550-1553)	158
4.1. Politica religioasă a ducelui de Northumberland: radicalizarea Reformei.....	160
4.1.1. Elaborarea celei de a doua <i>Cărți de rugăciune comună</i> (1552).....	162
4.1.2. Elaborarea Mărturisirii de credință în Patruzeci și Două de Articole	166
Capitolul al IV-lea: REGRESUL REFORMEI ENGLEZE ȘI	
RESTAURAREA CATOLICISMULUI	
ÎN TIMPUL DOMNIEI MARIEI TUDOR	167
1. Testamentul regelui Eduard al VI-lea	167
2. Criza succesiunii regale: anul celor trei suverani (1553)	169
2.1. Scurta domnie a reginei Jane Grey	170
2.2. Ascensiunea la tron a prințesei Maria Tudor	171
2.3. Anii tinereții umiltoare a Mariei Tudor	172
3. Debutul domniei reginei Maria Tudor	176
3.1. Instaurarea regimului politic al Mariei Tudor	176
3.1.1. Restructurarea Consiliului privat și a Parlamentului	177
3.2. Proiectele matrimoniale ale Mariei Tudor.....	179
3.2.1. Căsătoria Mariei Tudor cu prințul Filip al II-lea al Spaniei	

și rebeliunea lui Thomas Wyatt.....	181
4. Politica religioasă a reginei Maria Tudor.....	185
4.1. Reconcilierea cu Roma	189
4.2. Măsurile reginei Maria I de revigorare a religiei tradiționale	192
4.3. Declanșarea persecuțiilor împotriva protestanților (1555-1558)	195
4.3.1. Martirii protestanți din timpul domniei Mariei Tudor	198
4.4. Reacția protestantă față de persecuții.....	210
5. Sfârșitul domniei Mariei Tudor (1556-1558).....	214
Capitolul al V-lea: DINAMICA REFORMEI CONFESIONALE	
ÎN BISERICA ANGLICANĂ DE LA HENRIC AL VIII-LEA	
PÂNĂ LA ELISABETA I.....	220
1. Henric al VIII-lea între catolicism și protestantism	221
1.1. <i>Cele Zece Articole</i> (1536)	223
1.2. Cartea Episcopului (<i>Bishop's Book</i>)	226
1.3. <i>Cele Treisprezece Articole</i> (1538)	227
1.4. <i>Cele Șase Articole</i> (1539).....	229
1.5. Cartea Regelui (<i>King's Book</i>)	231
2. Introducerea Reformei în Anglia în timpul domniei lui Eduard al VI-lea.....	233
2.1. Prima Carte de rugăciune comună (<i>The First Book of Common Prayer</i>).....	235
2.2. A doua Carte de rugăciune comună (<i>The Second Prayer Book</i>).....	239
2.3. Conținutul Mărturisirii de credință în Patruzeci și Două de Articole	242
3. Reculul protestantismului în timpul domniei Mariei Tudor	245
4. Restaurarea și desăvârșirea Anglicanismului în timpul domniei Elisabetei I.....	246
4.1. Cele Treizeci și Nouă de Articole de credință (1563).....	248
5. Doctrina și cultul divin al Bisericii Anglicane.....	251
6. Structura administrativă a Bisericii Anglicane.....	256
6.1. Clerul anglican	257
7. Relațiile Bisericii Anglicane cu Ortodoxia răsăriteană (secolele XVI-XVII).....	259
7.1. Relațiile Bisericii Anglicane cu Biserica Ortodoxă Română.....	261
CONCLUZII	263
ANEXE	268
BIBLIOGRAFIE.....	274
Arborele genealogic al dinastiei Tudorilor	288
Harta 1: Structura confesională a Angliei în jurul anului 1560.....	289
Harta 2: Structura confesională a Europei în jurul anului 1560.....	29

Rezumat

Cuvinte cheie: Biserica anglicană, reforma protestantă, John Wycliff, Henric al VIII-lea, schismă, Biserica romană, Eduard al VI-lea, Maria Tudor, catolicism.

Introducere

Problematika complexă a Reformei anglicane și a creării în Anglia a unei Biserici naționale separate de Roma nu a făcut până astăzi obiectul unei lucrări de sinteză în literatura teologică românească. Prin lucrarea de față, în primul rând ne-am străduit să acoperim lacunele bibliografice din literatura românească de specialitate. Așadar, lucrarea noastră reprezintă o contribuție la studiul Reformei protestante, declanșate la începutul secolului al XVI-lea în spațiul Europei apusene.

Metodele de cercetare care stau la baza elaborării acestei lucrări sunt structuralistă, comparativ-analitică și teologică. Cercetarea noastră se bazează în special pe analiza și interpretarea legilor promulgate de către Parlament, a scrisorilor, la care se adaugă testamentele particulare și registrele diecezane și parohiale.

Principalul obiectiv al cercetării noastre este acela de a evidenția elementele specifice ale Reformei protestante în Anglia. În ceea ce privește Biserica anglicană, ne propunem să distingem atât elementele catolice, cât și diferitele elemente protestante (luterane, calvine, zwingliene) care se reflectă în doctrinele sale cât și în cultul divin.

Stadiul actual al cercetărilor în domeniu

Reforma anglicană face obiectul unei bibliografii exhaustive. Deși faptele și evenimentele referitoare la Reforma din Anglia sunt cunoscute și acceptate de către istorici, există o multitudine de interpretări divergente ale acestora.

Patru școli istoriografice au dominat rând pe rând scena fecundă în idei a secolului al XX-lea. Prima școală este cea a lui *Alfred F. Pollard și a succesorilor săi* (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul celui de-al Doilea Război Mondial). Această școală privilegiază o prezentare politică a evenimentelor sub influența lui A. F. Pollard¹. Membrii ei au fost preocupați de dimensiunea politică a Reformei. Prioritatea acordată aspectelor politice și oficiale ale Reformei se regăsește la Frederick Maurice Powicke, Stanley T. Bindoff și Geoffrey Rudolph Elton; acesta din urmă a dominat studiile despre secolul al XVI-lea englez timp de mai mult de douăzeci de ani. Elton susține

¹ Alfred F. Pollard, *Henry VIII*, Longman, London, 1902; Idem, *Thomas Cranmer and the English Reformation, 1489-1556*, Longman, London, 1904; Idem, *Wolsey: Church and State in Sixteenth Century England*, Longman, London, 1929.

că Reforma Bisericii din timpul domniei lui Henric al VIII-lea a fost un proces rapid, înfăptuit și impus de guvern.

A doua mare școală istoriografică este reprezentată de către istoricul Arthur G. Dickens, a cărui lucrare – *The English Reformation*² – va servi drept punct de referință pentru toți istoricii și manual pentru toți studenții. La Dickens, accentul cade pe *dimensiunea religioasă* a fenomenelor studiate. În opinia lui Dickens, Reforma Bisericii engleze s-a înfăptuit atât de repede și a avut o pondere atât de mare tocmai datorită sprijinului acordat de către populație. În concluzie, ar fi vorba de o reformă „venită de jos”, populară și de multă vreme așteptată. A. G. Dickens a dat prioritate factorilor religioși și a subliniat dezvoltarea unei viguroase religii endogene pe ruinele catolicismului.

Istoricii Christopher Haigh³, J. J. Scarisbrick și Eamon Duffy fac parte dintr-un *al treilea curent istoriografic* care s-a născut în anii 80' ai secolului al XX-lea. Ei au contestat tezele lui A. G. Dickens referitoare la convingerile religioase ale englezilor la începutul epocii moderne, la cauzele schismei henriciene și ale Reformei precum și la ritmul implantării protestantismului în regat. Toți acești istorici vor fi numiți foarte repede *revizionști*⁴.

Istoricii revizionști au fost contestați, la rândul lor, începând din anii 90' ai secolului al XX-lea de către cei *postrevizionști*. Din această *a patra familie* de istorici fac parte îndeosebi istoricii americani; dintre aceștia merită amintiți Norman Jones, Peter Marshall și Alec Ryrie, Diarmaid MacCulloch. Andrew Pettegree și Ethan H. Shagan. Istoricii postrevizionști pun din nou în discuție metoda și concluziile revizionștilor, însă nu punctul lor de plecare. Ei propun o reevaluare a lucrărilor lui A. G. Dickens și încearcă să exploreze piste noi pentru a înțelege schisma și Reforma. Postrevizionștii cercetează cum au evoluat mentalitățile către acceptarea unei noi religii.

La rândul lor, istoricii catolici francezi s-au preocupat de Reforma engleză și de Biserica anglicană. Reforma engleză a făcut obiectul lucrărilor abatelui Gustave Constant, a istoricului Émile G. Léonard.

Câteva articole scrise de către teologii români (Pr. Dr. Spiridon Căndea, Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran, Pr. Prof. Dr. Petru Rezuș și Pr. Prof. Ene Braniște), au ca subiect nașterea Bisericii anglicane, doctrina și cultul acesteia în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

² A. G. Dickens, *The English Reformation*, Second Edition, BT Batsford Ltd, London, 1989.

³ Christopher Haigh, *Reformation and Resistance in Tudor Lancashire*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975; Idem, *The Last Days of the Lancashire Monasteries and the Pilgrimage of Grace*, Manchester, 1969; Christopher Haigh (ed.), *The English Reformation revised*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

⁴ Cuvântul *revisionism* se folosește cu sensul de reevaluare, reexaminare a cercetării atât pentru secolul al XVI-lea, cât și pentru alte perioade.

Capitolul I: Premisele Reformei protestante în Anglia

Primul capitol prezintă premisele generale ale Reformei protestante. Totodată în acest capitol ne propunem să schițăm circumstanțele istorice și atmosfera intelectuală în care s-a declanșat și a evoluat reforma engleză.

Reforma a fost consecința transformărilor de ordin socio-economic, politic, cultural și nu în ultimul rând religios, survenite în statele din apusul Europei la cumpăna secolelor al XV-lea și al XVI-lea. La rândul lor, creștinismul ca religie și Biserica ca instituție au influențat evoluția societății apusene. De aceea, desfășurarea Reformei poate fi corect prezentată în ceea ce privește premisele, caracterul și efectele ei, doar în contextul condițiilor istorice ale epocii, ca o componentă a unui proces istoric global.

Captivitatea babiloniană a papilor la Avignon (1309-1377), schisma papală (1378-1417), urmată de sinoadele conciliariste de la Pisa, Konstanz, Basel, care au acreditat ideea de reformă a Bisericii (*reformatio in capite et membris*) au dus la declanșarea conflictului iremediabil din sânul Bisericii apusene; ele au determinat slăbirea autorității monarhice și a prestigiului puterii absolute a papei. Subminată chiar din interiorul ei, papalitatea s-a confruntat cu devierile și contestările venite din partea simplilor credincioși, care s-au materializat într-o serie de erezii și tentative de reînnoire a vieții spirituale independente de Biserică și teologia oficială.

În secolele XII-XIII, Biserica apuseană s-a confruntat cu o serie de mișcări eretice, dintre care se disting erezia cathară, mișcarea inițiată de către fostul egumen cistercian, Ioachim de Flora (1130/1135-1202) și erezia valdenză. Printr-o serie de idei cuprinse în doctrinele lor, catharii și mai ales valdenzii au anticipat Reforma protestantă. De aceea, ei au fost considerați, pe bună dreptate, precursorii acesteia. Aceste mișcări eretice au avut un caracter protestatar, fiind îndreptate împotriva Bisericii catolice. În primul rând, ele constituie o ripostă față de imoralitatea clerului și de secularizarea Bisericii, determinată de centralizarea sa instituțională, și vizează purificarea religiei și revenirea la creștinismul apostolic.

În secolul al XIV-lea, Biserica s-a confruntat cu alte mișcări religioase protestatatoare care cereau reformarea internă a papalității. Aceste noi forme de viață religioasă de inspirație prin excelență laică și populară proveneau din straturile inferioare ale societății. Ele propuneau un tip inedit de credință, sentimentală și spontană, centrată nu pe reflecția teoretică și pe ritualul formal al practicilor exterioare, ci pe meditație și participare afectivă. Spre deosebire de erezii, aceste mișcări religioase nu s-au abătut de la dogmele Bisericii deoarece erau lipsite de doctrină. Cu toate acestea, ele au fost suspecte în ochii autorităților bisericești, întrucât apăruseră și se dezvoltaseră la marginea normelor credinței și în afara structurilor instituționalizate ale Bisericii (mănăstiri, conventuri urbane, parohii rurale). Printre mișcărilor religioase protestatatoare care au apărut în secolul al XIV-lea se disting așa-numiții *flagelanți*. Mișcarea flagelanților avea un caracter popular,

anticlerical și mesianic; ei respingeau puterile harismatice și tămăduitoare ale Bisericii. Grupările beguinelor și begarzilor nu practicau ascultările și nici nu urmau o anumită regulă monahală; de aceea, ele au atras foarte repede atenția autorităților bisericești.

Multe dintre mișcările religioase apărute în secolul al XIV-lea au avut un caracter mistic. Ele propuneau un model pur contemplativ de pietate și o viață spirituală cât mai simplă, eliberată de fastul liturgic. Mișcarea mistică s-a dezvoltat ca o reacție împotriva ritualului sacerdotal formal și mecanic care exista în Biserica vremii. Cea mai importantă dintre aceste mișcări a fost, fără îndoială, mișcarea mistică din Germania a cărui fondator a fost dominicanul Meister („Maestrul”) Eckhart (1260-1328). O versiune radicală a misticismului a fost mișcarea *adeptilor Spiritului Liber*, care a rupt orice legătură cu Biserica, dispensându-se, implicit, și de riturile și operele sale caritative. O altă mișcare religioasă importantă a apărut în Olanda în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Ea a fost cunoscută și sub numele de „Frăția vieții în comun” sau *Devotio moderna* („noua pietate”), deoarece adepții ei practicau un creștinism simplu, generos și tolerant, detașându-se de speculațiile teologice și experiențele mistice. Inițiatorul mișcării a fost Gerhart de Groote (1340-1384) care provenea dintr-o familie burgheză din Deventer. Obiectivul principal al mișcării *Devotio moderna* era acela de a forma pentru rugăciune și pietate un public relativ simplu. *Devotio moderna* atestă tendința de declericalizare a religiei la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor cât și tendința de asumare a creștinismului de către păturile populare. În opoziție cu concepția înglobatoare a autorității Bisericii (un singur trup, un singur cap), societatea laică își revendică autonomia. Mișcările religioase formate preponderent din laici – *humiliati*, beguinii și begarzii, adepții Spiritului Liber – tind să acuze organizarea bisericească și abuzurile sale. Mișcările religioase care au apărut de-a lungul secolului al XIV-lea indică amploarea pe care au luat-o protestele și contestațiile la adresa Bisericii și papalității. Necesitatea reformării Bisericii romane *in capite et membris* era resimțită pretutindeni, devenind și mai stringentă în contextul Marii Schisme papale, izbucnită în 1378.

Declanșarea mării schisme papale a provocat două reacții. *Prima reacție* a constat în respingerea ierarhiei ecleziastice – considerată coruptă – și a rolului mediator al Bisericii. În egală măsură au fost respinse teologia Sfintelor Taine și practica vânzării indulgențelor, invocându-se, în schimb, necesitatea unei vieți religioase libere, întemeiată exclusiv pe Biblie și pe libera sa interpretare. Această reacție a fost exprimată de John Wyclif și Jan Hus. Ea constituia o radicalizare a demersurilor anterioare, însă nu va porni din interiorul Bisericii, la fel ca ereziile secolelor XII-XIII, ci de la marginea acesteia, din mediul universitar, reputat prin specificul său nonconformist. *A doua reacție* la criza Bisericii a constat în *apariția doctrinei conciliarismului*, văzută ca o soluție ideală de reformare a papalității și de menținere a unității sale. Teoria

conciliarismului preconiza că singura autoritate supremă în Biserică este conciliul general, adică adunarea tuturor credincioșilor, iar papalitatea trebuie să se supună deciziilor adoptate de acest for.

Captivitatea babilonică a papilor de la Avignon (1309-1377), dar mai ales Marea schismă papală (1378-1417) au contribuit atât la discreditarea papalității, în calitatea ei de conducătoare a Bisericii romane, cât și a doctrinei supremației „universaliste” pontificale. În consecință, aceste evenimente au determinat slăbirea considerabilă a autorității papale și contestarea pretențiilor de hegemonie „universală” ale papalității de către monarhii europeni, ale căror state se aflau în curs de centralizare.

În Anglia, la fel ca în celelalte state apusene în curs de centralizare, politica regalității de unificare legislativă și de extindere a competenței jurisdicției regale asupra tuturor supușilor, laici și clerici, a fost stânjenită de privilegiile judiciare ale Bisericii. În timpul Evului Mediu, Anglia era principala sursă de venituri a papalității, care deținea în regat întinse proprietăți funciare. În secolul al XIV-lea, Biserica posedă aproximativ o treime din pământul Angliei. Această situație a făcut și mai dificilă misiunea de unificare teritorială a regatului pe care și-a asumat-o monarhia engleză. În secolul al XIV-lea, conflictul dintre Biserică și regatul englez s-a acutizat, pe fondul nașterii unui puternic curent anticlerical care a cuprins toate categoriile sociale și în special burghezia în formare, din care făceau parte negustorii și meșteșugarii de la orașe, mica nobilime de la țară și țărănimea dependentă. Averile și privilegiile Bisericii engleze ca și subordonarea ei față de Curia papală au trezit în Anglia o ostilitate generală față de Biserica Romei. De aici s-a născut o dublă mișcare de opoziție îndreptată atât împotriva Bisericii și clerului englez, cât și contra papalității.

Practica papalității de a numi clerici străini, mai ales italieni, în fruntea episcopilor și mănăstirilor a produs o profundă nemulțumire în rândul credincioșilor englezi. Numirea clericilor străini în fruntea episcopilor și mănăstirilor din Anglia, absenteismul și cumulul de venituri practicate de către aceștia au dus la concentrarea averii în mâna câtorva prelați, dependenți de Curia romană. La abuzurile comise de clerul local se adaugă ingerințele papalității în treburile interne ale regatului englez și fiscalitatea excesivă practică de Curia pontificală, care au declanșat o puternică opoziție antipapală.

În timpul domniei lui Eduard al III-lea (1327-1377), Parlamentul a promulgat o serie de decrete menite să îngrădească anumite drepturi deținute în mod tradițional de către papalitate în Anglia. În 9 februarie 1351, Parlamentul englez a emis *Statutul Provizorilor* care anula dreptul papei de a numi în funcțiile bisericești pe clericii aparținând Bisericii romane din Anglia. În 23 septembrie 1353, parlamentul a promulgat *Statutul de Praemunire* menit să limiteze pe cât posibil jurisdicția papalității. Această lege interzicea practica transferării în afara Angliei, în fața tribunalelor romane, a proceselor ecleziastice, care trebuiau să fie judecate de curțile de justiție regale engleze.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, opoziția față de Biserica romană a luat în Anglia o formă organizată și principială. Cei mai importanți exponenți ai săi au fost John Wycliff și discipolii lui, „lollarzii”. Încă din 1350, Wycliff a susținut politica monarhiei engleze care viza emanciparea Bisericii Angliei de sub autoritatea papei. John Wyclif formulează două teze fundamentale: o teorie a puterii civile apropiată de cea a lui Marsiglio de Padova și una care vizează reformarea Bisericii. Ideile lui Wycliff prefigurează doctrina lui Martin Luther apărută în octombrie 1517, fapt pentru care el a fost considerat un precursor al Reformei protestante. Lollarzii - discipolii lui Wycliff - au propagat într-o formă simplificată doctrina teologică a mentorului lor. În cadrul mișcării lollarzilor se disting trei curente de opoziție: un curent universitar animat de grupul discipolilor lui Wycliff de la Oxford, altul politic care îi raliază pe nobilii atașați tezelor care susțineau independența puterii regale față de Biserică; un al treilea curent îl constituie lollardismul popular care asociază învățăturilor Evangheliei o critică necruțătoare a Bisericii vizibile. În ceea ce privește învățătura de credință, lollardismul se caracterizează prin practicarea unei credințe simple și „evangelice” și prin denunțarea Bisericii romane. Lollarzii acordau un rol important prediciei; totodată ei revendicau pentru toți oamenii accesul liber la Sfânta Scriptură în limbile lor naționale. Pornind de la ideile wycliffiene, preluate și prelucrate de către discipolii săi lollarzi, numeroși istorici au relevat pe bună dreptate originile engleze ale Reformei protestante.

În secolul al XV-lea, regalitatea engleză și-a impus treptat controlul asupra clerului, pe fondul slăbirii accentuate a autorității pontificale în Anglia. Tribunalele bisericești romane și-au pierdut practic întreaga autoritate în Anglia. Patronajul pontifical aproape a dispărut. Activitatea papei și a reprezentanților săi se limitează la trei domenii: dispensele și alte privilegii, taxele bisericești și numirile care țin de Biserică. Această subordonare a Bisericii față de stat decurge direct din statutele votate de către parlamentul englez în secolul al XIV-lea, care și-au arătat efectele în secolul al XV-lea [(*Statutul Provizorilor* (1351) și *Statutul de Praemunire* (1353))].

Începând din a doua jumătate a secolului al XV-lea, progresul culturii, reflectat îndeosebi de activitatea umanistilor și de răspândirea tiparului, a pregătit opinia publică pentru Reformă și a procurat reformatoilor arme spirituale eficace în confruntarea cu Biserica romană. Umanismul a apărut ca o reacție împotriva scolasticii medievale, favorizând răspândirea Reformei protestante. Reprezentantul cel mai strălucit al umanismului creștin a fost Erasmus din Rotterdam (1467-1536). El a publicat, printre altele, o ediție critică a *Noului Testament* (1516), devenită bază textuală a Reformei, *Elogiul nebuniei* (1511) și *Colocviile* (1522), în care combate abuzurile și corupția instituțiilor laice și Bisericii catolice, scolastica sterilă și pe falșii savanți. Opera erasmiană o prefigurează pe cea a marilor gânditori ai Reformei.

Umanismul a adus Reformei două mari servicii. În primul rând, prin acribia cu care a cercetat resursele, particularitățile și misterele limbilor clasice, umanismul a stimulat dezvoltarea

exegezei biblice și a favorizat tendința reformatorilor de a face din Biblie textul fundamental al credinței (cu excluderea Sfintei Tradiții). Pe de altă parte, umaniștii au contribuit la discreditarea Bisericii catolice și a clerului prin scrieri polemice, în care criticau lipsa de vocație, preocuparea pentru bunurile pământești și desfătărilor lumești, ignoranța și toleranța clerului, îndeosebi a călugărilor. La începutul secolului al XVI-lea, sub influența ideilor umaniste, s-a născut în Anglia un curent reformist care avea drept obiectiv o reformă generală a Bisericii. Printre reprezentanții de seamă ai acestui curent reformist se numără John Colet, decanul Catedralei Sfântul Pavel din Londra, Thomas Morus, avocat și viitor cancelar și umaniștii Thomas Linacre, John Fisher și William Tyndale care făceau parte din grupul de reformatori de la Cambridge

Capitolul al II-lea: Henric al VIII-lea și Reforma engleză

Capitolul al II-lea tratează circumstanțele declanșării conflictului dintre Henric al VIII-lea (1509-1547) și papalitate, schisma de Biserica Romei și demersurile făcute de rege pentru a-și subordona Biserica; de asemenea sunt prezentate acțiunile lui Henric al VIII-lea care vizau să întărească unitatea de credință a Bisericii anglicane, insistându-se exclusiv asupra rațiunilor de natură politică care l-au determinat pe rege să oscileze între catolicism și protestantism.

După moartea regelui Henric al VII-lea (22 aprilie 1509), fiul său, Henric Tudor i-a succedat la domnie sub numele de Henric al VIII-lea. La scurt timp după funeraliile tatălui său, noul rege și-a oficializat căsătoria cu prințesa Caterina de Aragon (11 iunie 1509). El a declarat că dorește să se căsătorească cu Caterina, chiar dacă problemele generate de dispensa papală rămâneau încă nerezolvate. În 1527, Henric al VIII-lea a luat decizia de a pune capăt mariajului său cu Caterina de Aragon pentru a se putea căsători cu Anne Boleyn de care era îndrăgostit și care, spera el, îi va dăruie în sfârșit un moștenitor legitim. În realitate, divorțul lui Henric al VIII-lea de Caterina constituie pretextul rupturii Bisericii Angliei de Roma. În contextul favorabil unei rupturi de Biserica Romei, doi factori pot fi considerați ca declanșatori ai schismei: profunda nemulțumire a lui Henric al VIII-lea că nu avea un moștenitor pe linie masculină care să-i asigure succesiunea dinastiei Tudorilor la tronul Angliei, la care se adaugă starea dezastruoasă a finanțelor regale.

Începând din 1529, Parlamentul va deveni instrumentul ideal pus în slujba regelui. Henric al VIII-lea a decis să utilizeze Parlamentul pentru a accelera procedura de anulare a căsătoriei cu Caterina de Aragon. Totodată, regele a apelat la principalele universități din Europa, cărora le-a solicitat să se pronunțe cu privire la legitimarea divorțului său. Câteva universități din Anglia (Oxford, Cambridge), Franța (Paris, Orléans) și Italia (Ferrara, Bologna) au fost de acord cu divorțul regelui. În schimb, universitățile din Spania (Alcala, Grenada, Sevilla) și Germania s-au pronunțat împotriva divorțului monarhului, susținându-l pe papă.

Între 1530 și 1532, Henric al VIII-lea a inițiat mai multe atacuri asupra Bisericii engleze, vizând supunerea clerului față de autoritatea regală și subordonarea deplină a Bisericii. Sinodul provincial întrunit în februarie 1531 l-a recunoscut pe Henric al VIII-lea drept „șef suprem al Bisericii Angliei”, fapt care a contribuit la sporirea puterii și autorității Coroanei engleze față de papalitate. În martie 1532, Camera Comunelor i-a adresat regelui o petiție – cunoscută sub numele de *Suplică împotriva clericilor (The Commons' Supplication against the Ordinaries)* – în care se evocă nemulțumirea laicilor față de extinderea privilegiilor clericilor și a jurisdicției bisericești. În mai 1532, Henric a aplicat o lovitură decisivă Bisericii. Regele a trimis membrilor sinodului o listă de cereri care limitau drastic dreptul clerului de a elabora legi privind funcționarea Bisericii în mod independent de autoritatea regală. Articolele de lege supuse atenției clerului stipulau că Sinodul nu se putea întruni fără permisiunea regelui. De asemenea, înainte de punerea în aplicare a unei decizii sinodale, era necesară acordarea unei autorizații din partea regelui. În 15 mai 1532, Sinodul a votat, fără nicio împotrivire, un document denumit *Supunerea clerului* prin care erau acceptate toate cererile regelui. Potrivit acestui document, doar regele avea putere de a legifera în materie religioasă.

La începutul anului 1532, Henric a întreprins un ultim demers pe lângă papă pentru a-l determina pe acesta să-i aprobe divorțul de Caterina de Aragon. În fața unui ultim refuz al papei de a-i valida divorțul, Henric s-a decis să se separe de Roma. În sesiunile parlamentare desfășurate în 1532 și 1534, Parlamentul va vota mai multe legi foarte importante care redefiniuau relațiile dintre Biserică și statul englez: *legea referitoare la annate, legea care restrânge apelurile la jurisdicția romană și legea Supremației*. De-a lungul anului 1534, Parlamentul a desfășurat o intensă activitate legislativă. El a promulgat o serie de legi prin a căror aplicare se urmărea eliminarea totală și definitivă a autorității papale din Anglia; aceste legi au contribuit la desăvârșirea rupturii de Biserica Romei. Astfel, *Legea dispenselor* stipula că licențele și dispensele puteau fi obținute în Anglia, fără a mai fi necesară aprobarea papei. În decembrie 1534, sub presiunea lui Henric al VIII-lea, Parlamentul a aprobat *Actul de supremație* prin care regele a devenit *Capul suprem al Bisericii Angliei*, fără nicio restricție în materie doctrinală sau disciplinară. Actul de supremație îngloba toate revendicările formulate de către Henric încă din 1531 și înaintate spre aprobare Sinodului. Totodată, *Legea supremației* precizează că *Anglicana Ecclesia* înlocuiește definitiv jurisdicția romană. *Actul de supremație* a consfințit ruptura Bisericii engleze de Roma. Totodată, el a constituit fundamentul „juridic” al persecutării tuturor celor care s-au opus schismei produse de către Henric al VIII-lea.

În 1536, catolicismul englez a primit lovitura de grație prin promulgarea legilor care prevedeau desființarea mănăstirilor și secularizarea averilor mănăstirești. În martie 1536, a fost promulgat un proiect de lege (*Actul desființării mănăstirilor mici*) care stipula că toate lăcașurile de

cult cu un venit anual egal sau mai mic de 200 de lire urmau să fie desființate, iar proprietățile lor aveau să treacă în posesia Coroanei. Legea referitoare la desființarea mănăstirilor stipulează un transfer al bunurilor acestora către Coroană *pentru o mai bună întrebuințare*; în realitate era vorba de o naționalizare a averilor Bisericii urmată de o vânzare ai cărei principali beneficiari erau marea nobilime (lorzii, curtenii, ofițerii regali), *gentry*-ii provinciali și burghezii înstăriți.

Reacțiile populației față de desființarea mănăstirilor au fost diverse. În regiunile din sudul Angliei, decizia guvernului a fost acceptată fără proteste. Însă în regiunile din nordul regatului, unde viața monahală se bucura încă de influență și popularitate, reprezentanții guvernului s-au confruntat cu o rezistență îndârjită din partea populației.

În 1539 a fost votat *Actul final de desființare a mănăstirilor mari* care suprima viața monahală în Anglia. Pe scurt, această amplă acțiune de desființare a așezămintelor monahale răspundea unui triplu obiectiv: să se obțină supunerea tuturor comunităților monahale, să se procure sume de bani fără a solicita ajutorul Parlamentului și mai ales să se slăbească credința în sânul acestor așezăminte monahale care constituiau pilonii de bază ai catolicismului în Anglia.

Ruperea Bisericii Angliei de papalitate a fost oficializată prin legile ratificate de către Parlamentul englez între 1531 și 1534. Separația de Roma a fost consfințită prin promulgarea *Actului de supremație* care recunoștea calitatea regelui de *Cap suprem al Bisericii Angliei*, fără nicio restricție în materie doctrinală sau disciplinară. *Actul de supremație* constituie actul de naștere al *Bisericii anglicane*. Începând din 1534, Biserica Angliei se consideră *Biserică anglicană*, separată de Roma. Necesitatea ruperii de Roma și influența lui Cromwell și a lui Thomas Cranmer vor impulsiona Biserica anglicană către adoptarea oficială a teologiei reformate, în ciuda obstacolului major reprezentat de către rege. Inițial, Henric al VIII-lea a fost oarecum reticent față de noile idei protestante, chiar dacă începând din 1527 s-a folosit din plin de ele pentru a obține anularea primei sale căsătorii cu Caterina de Aragon. Pe de altă parte, amenințat cu excomunicarea de către papă, care dorea dezbaterea acțiunilor lui Henric al VIII-lea în cadrul unui sinod general, regele însuși era obligat să-și impună supremația religioasă și prerogativele sale în materie de credință în Biserica anglicană. Așadar, motivele care au stat la baza Reformei din Anglia au fost, într-o primă etapă, mai degrabă de natură politică decât religioasă.

Henric al VIII-lea a decis redactarea unei mărturisiri de credință cu scopul de a exprima învățătura de credință a noii Biserici anglicane și totodată de a întări unitatea de credință a acesteia, care constituia temelia unității politice a regatului. În 11 iulie 1536, Sinodul de la Canterbury a promulgat prima *Mărturisire de credință în Zece Articole* (*Ten Articles of Faith*), de inspirație luterană, care este puternic influențată de așa-numitele *Articole de credință de la Wittenberg*.

În august 1536, *Injoncțiunile* (*Poruncile*) redactate de către Thomas Cromwell vor da forță de lege celor *Zece Articole*; clerul avea obligația să predice și să explice *Injoncțiunile* în toate

Bisericile din regat. Aceste *Porunci* poartă amprenta luteranismului deoarece ele dezaprobau cu vehemență pelerinajele și icoanele, considerate „izvoare de superstiție și ipocrizie”. Aceste modificări ale doctrinei catolice și îndepărtarea de practicile tradiționale ale Bisericii Angliei au generat puternice proteste cu caracter religios în nordul regatului (în comitatele Lincolnshire, Yorkshire, Cumberland, Northumberland și Lancashire).

Revoltele populare din nordul Angliei l-au convins pe Henric al VIII-lea de necesitatea de a întări unitatea doctrinară a Bisericii și implicit unitatea politică a regatului. Chiar în momentul în care diplomația sa „îi curta” în mod neconvingător pe luterani, Henric al VIII-lea și-a reafirmat voința de a îmbrățișa din nou cu forță învățătura de credință și cultul catolic. În iulie 1537, regele a prezentat Sinodului o a doua mărturisire de credință; este vorba despre *The Institution of the Christian Man (Practica unui creștin)*, cunoscut și sub numele de *Bishop's Book (Cartea Episcopului)* care urma să înlocuiască cele *Zece Articole*. Această nouă expunere de credință explica ansamblul Liturghiei și al dogmei, având un conținut mai mult catolic decât luteran. Elaborarea *Cărții episcopului* apare ca un compromis între reformatori și conservatorii catolici.

În iunie 1538, Europa catolică se reconcilia. Carol Quintul și François I semnavă la Nisa un armistițiu pe zece ani. În aceste condiții, Thomas Cromwell a preconizat reluarea proiectului de alianță cu luteranii. În septembrie 1538, s-a elaborat un al doilea set de *Porunci (The Second Royal Injunctions of Henry VIII sau The Thirteen Articles)* care constituie rezultatul colaborării dintre teologii anglicani și cei luterani. *Cele Treisprezece Articole* au fost modelate după Confesiunea luterană de la Augsburg, fiind impregnate de luteranism. Din acest motiv, Henric al VIII-lea a refuzat să aprobe această mărturisire de credință.

Un succes notabil al protestantismului l-a constituit elaborarea unei versiuni oficiale a *Bibliei* în limba engleză ; în 1535, a fost publicată versiunea Bibliei tradusă în engleză de către Miles Coverdale. În 1539, a fost publicată *Marea Biblie*, o traducere care includea atât opera lui William Tyndale cât și cea a lui Coverdale.

În 17 septembrie 1538, papa Paul al III-lea a publicat bula de excomunicare a lui Henric al VIII-lea prin care îi dezlega pe supușii săi de orice supunere față de suveran. De această dată, schisma Bisericii Angliei de Roma se săvârșise în mod ireversibil.

În aprilie 1539 a fost votat *Actul final de desființare a mănăstirilor mari* care suprima viața monahală în Anglia. Prin lege, regele primea dreptul de proprietate asupra tuturor mănăstirilor. Ordinele religioase erau desființate.

În mai 1539, Henric al VIII-lea a prezentat Parlamentului cele *Șase Articole de credință*, redactate în scopul de a restabili definitiv unitatea de credință a Bisericii anglicane. Cu acordul Parlamentului, regele a promulgat *Legea celor șase articole (Statute of Six Articles)* care a anulat cele *Zece Articole de credință (The Ten Articles)* formulate în 1536.

În 6 ianuarie 1540, regele s-a căsătorit cu protestanta Anna de Cleves, originară dintr-un ducat situat la granița dintre Țările de Jos și Germania. Noua soție i-a fost recomandată regelui de către Thomas Cromwell. Prin perfectarea acestei alianțe matrimoniale, Cromwell urmărea să încheie o alianță între Anglia și principatele luterane din nordul Germaniei. Teama de un atac al puterilor europene – Franța și Germania care au ajuns la o împăcare – l-a împins pe Henric al VIII-lea în scurt timp de partea conservatorilor. Căsătoria regelui cu catolica Caterina Howard a consfințit apropierea lui de gruparea conservatorilor catolici care, în timpul acestui mariaj efemer, și-au sporit influența la curtea regală.

În 1543, Henric al VIII-lea a încercat să dea încă o lovitură protestantismului care pierduse teren. O comisie de episcopi și teologi a aprobat o versiune revizuită a *Cărții episcopului (Bishop's Book)* care a fost semnată de către rege; de aceea, la sugestia lui Stephen Gardiner ea a luat numele de *Cartea regelui (King's Book)*. Acest document era în întregime conservator, fiind scris în spiritul celor *Șase Articole* sângeroase. El confirmă orientarea conservatoare a lui Henric al VIII-lea. Cu excepția primatului papal, dogma catolică este formulată în termeni expliți în *Cartea regelui*, iar justificarea, concepția liberului arbitru și Sfintele Taine își regăsesc aici interpretarea lor ancestral.

În 12 iulie 1543, regele se căsătorește pentru a șasea și ultima oară cu Caterina Parr, o reformatoare convinsă, ceea ce a contribuit la sporirea influenței partidei protestante la curtea regală. Educația prințului moștenitor al tronului, Eduard, le-a fost încredințată clericilor protestanți din cercul reginei. Conflictul dintre conservatori și protestanți s-a acutizat în toamna anului 1546. Miza disputei dintre cele două partide era preluarea controlului asupra minorului Eduard, moștenitorul tronului. Deoarece prințul moștenitor al tronului era minor, se impunea formarea unui Consiliu de regență. În lupta dintre cele două facțiuni a avut câștig de cauză Eduard Seymour, contele de Hertford. Folosindu-se de avantajul conferit de faptul că era unchiul moștenitorului tronului, contele de Hertford a reușit să ocupe o poziție influentă la curtea regală. El a încheiat o serie de alianțe politice cu membrii Consiliului privat al regelui care i-au permis să dejoace planurile rivalilor săi conservatori și să-i excludă din cercurile influente după moartea lui Henric al VIII-lea.

Capitolul al III-lea : Evoluția Reformei engleze în timpul domniei lui Eduard al VI-lea

După moartea lui Henric al VIII-lea (28 ianuarie 1547), succesiunea la tron s-a realizat conform dorințelor fostului suveran: prințul moștenitor al tronului, Eduard, fiul lui Henric al VIII-lea și al Jeannei de Seymour, a urcat pe tron la vârsta de 9 ani. Tânărul rege a devenit al treilea suveran al dinastiei Tudorilor și primul suveran englez protestant care a primit coroana regală. Totuși, de-a lungul minoratului său, Consiliul de regență compus din 16 membri a deținut puterea reală în cadrul regatului. Consiliul de regență era plasat sub conducerea unui *Lord Protector*, Eduard

Seymour (1547-1549) și a unui *Lord President of the Council*, John Dudley. Prin arogarea titlului de *Lord Protector*, Eduard Seymour concentra practic în mâinile sale puterea regală, reducând astfel influența colegilor săi până la subordonare. În 17 februarie 1547, Eduard Seymour a primit titlul de *duce de Somerset*. Trei zile mai târziu (20 februarie 1547), Eduard al VI-lea (1547-1553) a fost încoronat rege al Angliei.

Eduard Seymour a devenit primul protestant care va controla efectiv statul. De asemenea, membrii Consiliului de regență erau majoritar protestanți. Ducele de Somerset va governa Anglia într-un spirit de toleranță, acceptând libertatea dezbaterilor și imunitatea parlamentarilor. Odată cu urcarea pe tron a lui Eduard al VI-lea, Parlamentul va juca un rol decisiv în cadrul statului. Apelul la Parlament pentru votarea legilor va deveni o practică curentă.

Eduard Seymour manifesta o largă deschidere către ideile protestante. Încă de la debutul protectoratului său, ducele de Somerset a căutat să introducă Reforma în Anglia. Toleranța manifestată de către duce față de protestantism a permis acțiunea unor reformatori calvini în regat: Petrus Martyre Vermigli la Oxford, Bernardino Ochino și John Laski la Londra și Martin Bucer la Cambridge; toți acești teologi protestanți s-au refugiat în Anglia de pe continent, fiind în relație cu Jean Calvin și cu Heinrich Bullinger. Sub impulsul ducelui de Somerset, religia a început treptat să-și schimbe înfățișarea. Cele mai vizibile schimbări s-au produs în cultul Bisericii. *Injoncțiunile* promulgate de către Thomas Cromwell au fost amplificate; noile *Injoncțiuni regale* emise în 31 iulie 1547 vor interzice procesiunile sau folosirea rozariului și vor anunța că edificiile religioase urmează să fie curățate de toate obiectele considerate idolatre. Două cărți în limba engleză urmau să se găsească în fiecare Biserică, și anume Sfânta Scriptură și *Parafrazele lui Erasmus de Rotterdam* la a căror traducere contribuise și prințesa Maria Tudor. În 2 decembrie 1547, Sinodul a votat o lege care interzicea necinstirea Tainei Euharistiei și stipula instituirea împărtășaniei cu două materii pentru laici. *Lordul Protector* îi numea pe episcopi. Aceștia au fost desemnați prin *scrisorile patente* ale Consiliului de regență și doar pentru perioada aprobată de către rege. Aceasta este o dovadă clară a laicizării puterii religioase. O altă măsură a ducelui de Somerset a fost desființarea demnității de capelan și confiscarea în profitul statului a tuturor fundațiilor pioase, capelelor, spitalelor, colegiilor și bisericilor fără sediu episcopal (iulie 1547). Această decizie a lui Somerset a fost dictată atât de dificultățile financiare cu care se confrunta Anglia, cât și de dorința de a distruge moștenirea medievală a regatului. În afară de considerentele de ordin financiar, desființarea capelelor a fost determinată și de rațiuni de ordin teologic. Capelele erau asociate cu doctrina catolică și mai precis cu rugăciunile făcute pentru a reduce timpul petrecut în purgatoriu de către sufletele defuncților. Cu alte cuvinte, legea de desființare a capelelor condamna rugăciunile pentru cei morți, legate de credința în purgatoriu.

În sesiunea parlamentară din noiembrie-decembrie 1548, Parlamentul a votat un document care abroga *Cele șase Articole sângeroase* (*Statute of Six Articles* sau *The bloody Act*) promulgate de către Henric al VIII-lea în 1539. În ianuarie 1548, o ordonanță reiterea obligația de a posti vinerea și în postul Paștelui. O altă ordonanță emisă în februarie 1548 interzicea orice inițiativă individuală de a modifica ritualurile religioase. Toate aceste dispoziții legislative ilustrează preocuparea, care a dominat, de altfel, întreaga guvernare a ducelui de Somerset, de a asigura echilibrul între catolici și protestanți și, în același timp, un climat de conciliere între cele două confesiuni. Sub patronajul Caterinei Parr, ultima soție a lui Henric al VIII-lea, și cu participarea tinerei prințese Maria Tudor, Nicholas Udall, canonicul de Windsor, a tradus în limba engleză *Noul Testament adnotat al lui Erasmus de Rotterdam*, cunoscut și sub numele de *Parafrazele lui Erasmus*, care a fost publicat în 1548. O decizie legislativă stipula ca această lucrare să fie introdusă în Biserici în locul *Marii Biblii* publicată în 1539 – care îngloba cele două versiuni ale Sfintei Scripturi aparținând lui Tyndale și Coverdale – care a fost declarată eretică de către Parlament. Este interesant de remarcat faptul că *Parafrazele lui Erasmus* vehiculau critici aspre la adresa abuzurilor Bisericii romane, devenind unul dintre textele cheie ale Reformei lui Eduard al VI-lea.

În iulie 1547, arhiepiscopul Thomas Cranmer a publicat *Cartea Omiliilor* (*Book of Homilies*), un volum de predici pentru uzul clericilor. Predicile lui Cranmer insistau asupra noțiunii luterane de justificare prin credință (*Of the salvation of all mankind*). Cranmer expune teza luterană a justificării omului doar prin credință (*sola fide*) și nu prin fapte bune. El protestează împotriva ritualurilor sacramentale și a superstițiilor papiste. *Cartea omiliilor* a fost impusă printr-o proclamație regală datând din 24 aprilie 1548. Stephen Gardiner și Edmund Bonner, episcopii catolici de Winchester și de Londra, au formulat obiecții și critici cu privire la tezele expuse de către arhiepiscopul Thomas Cranmer în *Cartea omiliilor*. Stephen Gardiner a combătut teza justificării omului doar prin credință formulată de către Cranmer, căreia i-a opus concepția *liberului arbitru* apărută de către Erasmus de Rotterdam. El a susținut caracterul sacrificial al *Sfintei Liturghii*, s-a declarat de acord cu închinarea la imaginile pioase și a condamnat căsătoria preoților. În ziua următoare, 30 iunie 1548, Stephen Gardiner a fost depus din scaunul episcopal și întemnițat în Turnul Londrei.

În 8 martie 1548, a fost publicată *Rânduiala împărtășirii* (*Order of Communion*), ai cărei autori erau un grup de clerici în frunte cu arhiepiscopul Thomas Cranmer; era vorba de o broșură care prezenta într-o formă succintă și clară rânduiala Sfintei Împărtășanii. Autorii broșurii încuviințau împărtășania cu cele două materii. O altă influență protestantă este marcată prin obligația celebrării oricărei slujbe religioase în limba engleză. Astfel, pentru prima oară limba poporului era folosită în liturghia anglicană.

O dispoziție legislativă din 13 martie 1548 preciza că *missa* are drept unic scop comuniunea credincioșilor și că această Sfântă Comuniune nu poate fi celebrată decât în prezența unei adunări a credincioșilor. Totuși, vechiul ritual al *missei* era păstrat, la fel ca și slujbele pentru defuncți. Dacă forma liturghiei „se luteraniza”, fondul ei rămânea încă catolic.

În 21 ianuarie 1549 a fost aprobată *Cartea de rugăciune comună* (*The Book of Common Prayer* sau *Prayer Book*). Impunerea *Cărții de rugăciune comună* a antrenat o reacție ostilă a populației, atât în vestul, cât și în estul Angliei, unde au izbucnit o serie de revolte. Aceste revolte au contribuit la căderea ducelui de Somerset.

John Dudley, ducele de Northumberland (1550-1553) a preluat conducerea regatului. O primă măsură a ducelui de Northumberland a fost confiscarea și distrugerea cărților catolice pentru celebrarea Liturghiei. La începutul lui ianuarie 1550, o lege promulgată de către Parlament dispunea distrugerea tuturor cărților de Liturghie anterioare *Cărții de rugăciune comună* din 1549. În 25 ianuarie 1550, Parlamentul a votat *legea împotriva imaginilor* care stipula distrugerea statuilor, tablourilor și frescelor care împodobesc bisericile.

Implantarea protestantismului radical de nuanță calvină în Biserica anglicană a fost marcată prin elaborarea celei de a doua *Cărți de rugăciune comună*. Încă de la sfârșitul anului 1550, Cranmer propusese adunării episcopilor o revizuire a primei *Book of Common Prayer*. Nicholas Ridley a decis, în dioceza sa, să înlocuiască altarele din biserici cu simple mese acoperite complet cu o pânză modestă ca să înlăture orice evocare a ideii de jertfă, masa simbolizând exclusiv ideea unei cine luate în comun. Distrugerea altarelor sugera dispariția oricărei idei de prezență materială în Sfânta Euharistie și marca totodată radicalizarea reformei. A doua *Carte de rugăciune comună* a fost publicată în 1552. Conținutul ei trădează amprenta profundă a *spiritului zwinglio-calvinist*, foarte îndepărtat de pozițiile luterane, care sunt evidente în prima versiune a *Prayer Book* din 1549. Deopotrivă, remanierea *missei* anglicane se întemeiază pe principiile teologice ale lui Martin Bucer formulate în lucrarea sa *Censura*. În a doua versiune a *Cărții de rugăciune comună* termenul de *missă* dispare. *Missa* devenea o simplă slujbă religioasă cu caracter comemorativ, iar desfășurarea ei nu mai avea practic puncte comune cu Liturghia catolică tradițională. Astfel se poate spune că s-a făcut definitiv trecerea la *missa* anglicană.

În 1551, regele Eduard al VI-lea și Consiliul său privat îl vor însărcina pe arhiepiscopul Thomas Cranmer să redacteze o nouă *mărturisire de credință în patruzeci și două de articole*. Prin cele 42 de articole, credința catolică era abolită în Anglia în mod oficial și legal.

Capitolul al IV-lea: Regresul Reformei engleze și restaurarea catolicismului în timpul domniei Mariei Tudor

Moartea lui Eduard al VI-lea (6 iulie 1553) a generat lupte pentru tronul regatului. Potențialii succesori ai regelui erau doar femei: Maria și Elisabeta, menționate în testamentul lui Henric al VIII-lea, Jane Grey, desemnată de către Eduard al VI-lea și regina Scoției, Maria Stuart, nepoata Margaretei, sora mai mare a lui Henric al VIII-lea. În 10 iulie 1553, Jane Grey, nepoata lui Henric al VIII-lea, a fost proclamată regină a Angliei. Însă după nouă zile, Jane Grey a fost înlăturată de pe tron. Consiliul privat a proclamat-o regină pe Maria Tudor (1553-1558), fiica lui Henric al VIII-lea.

La urcarea sa pe tronul Angliei, regina Maria Tudor avea două obiective majore: să restaureze catolicismul și să asigure descendența dinastică. În 25 iulie 1554, Maria Tudor s-a căsătorit cu regele Filip al II-lea al Spaniei (1556-1598), fiul împăratului Carol Quintul. Regina s-a angajat cu fermitate într-o politică strictă de eradicare a protestantismului și restaurare a catolicismului în întregul regat. În octombrie 1553, Parlamentul a votat o primă *Lege de rememorare (First Act of Repeal)*, care restabilește religia în vigoare în 1547. Erau anulate, printre altele, statutele care îngăduiau împărtășania cu cele două materii (pâine și vin) pentru laici, utilizarea celor două *Cărți de rugăciune comună*, dispariția anumitor sărbători și posturi și căsătoria preoților. Totodată, legea prescria pedepsele care vizau sancționarea oricărei lipse de respect față de religia catolică și de simbolurile sale. De asemenea, a fost interzisă oficierea oricărei slujbe religioase după ritualurile reformate începând din 20 decembrie 1553.

În 3 ianuarie 1554, Parlamentul a aprobat a doua *Lege de amintire (Second Statute of Repeal)* care abroga toate legile ostile papalității și catolicismului ratificate după 1529. Datorită împotrivirii Parlamentului, regina Maria Tudor nu a restituit Bisericii Romei posesiunile care i-au fost confiscate în timpul domniei tatălui ei.

Începând din 1555, politica religioasă a Mariei Tudor se radicalizează prin declanșarea unor persecuții sângeroase împotriva protestanților. Începând din februarie 1555 până în noiembrie 1558, o cruntă persecuție a fost dezlănțuită împotriva protestanților; această prigoană s-a soldat cu 283 de victime consemnate în martirologiul domniei Mariei Tudor, care din acest motiv a moștenit porecla de *Bloody Mary*. Acțiunea antireformatoare a Mariei a coincis cu contrareforma papală de pe continent. Printre victimele persecuțiilor Mariei Tudor s-au numărat episcopii protestanți Hugh Latimer, Nicholas Ridley și arhiepiscopul Thomas Cranmer. În privința repartiției geografice a victimelor persecuțiilor, cei mai puțini martiri se înregistrează în nordul și vestul Angliei. Aproximativ 85% dintre victimele Mariei se înregistrează în diocesele din sud-estul Angliei: Londra, Norwich, Chichester și Canterbury. Această distribuție geografică a martirilor arată că regiunile din sud-estul Angliei acceptaseră cel mai bine Reforma. Dimpotrivă, populația din nordul

și vestul regatului, atașată de economia rurală și de tradițiile catolice, au rămas departe de marea mișcare reformatoare anglicană. În jur de 800 de protestanți englezi au părăsit regatul în ajunul persecuțiilor, emigrând pe continent.

La moartea Mariei Tudor, tronul Angliei a fost ocupat de către regina Elisabeta I (1558-1603). Accederea la putere a Elisabetei a coincis cu disputele religioase dintre catolici și protestanți. De altfel, principalul obiectiv al politicii religioase a reginei a fost tocmai potolirea divergențelor religioase care dezbinau regatul. În acest scop, Elisabeta a adoptat calea compromisului – *via media anglicana* – reușind să-i aducă la un consens pe catolici și protestanți. Regina dorea înainte de toate să pună bazele unei Biserici ierarhizate, loialiste și acceptate de către cea mai mare parte a credincioșilor. Prin *legea de Supremație* promulgată în 28 aprilie 1559, Elisabeta I primește titlul de *Guvernator suprem* al Bisericii anglicane, în sensul că ea este administratorul suprem al Bisericii. Acest titlu îl substituie pe cel de *șef suprem al Bisericii anglicane* care îi fusese acordat regelui Henric al VIII-lea.

Capitolul al V-lea : Dinamica Reformei confesionale în Biserica Anglicană de la Henric al VIII-lea până la Elisabeta I

Separarea de Roma a fost consfințită prin promulgarea *Actului de supremație* care recunoștea calitatea regelui de *Cap suprem al Bisericii Angliei*, fără nicio restricție în materie doctrinală sau disciplinară. *Actul de supremație* constituie actul de naștere al *Bisericii anglicane*. Începând din 1534, Biserica Angliei se consideră *Biserică anglicană*, separată de Roma. Până în 1534, nicio schimbare nu a intervenit în dogmele catolice. Toate legile promulgate de către Parlament între 1531 și 1534 nu au constituit o reformă în adevăratul sens al cuvântului. Această legislație a facilitat și a consfințit ieșirea Bisericii engleze de sub jurisdicția romană.

Într-o primă fază, reforma lui Henric al VIII-lea a constituit o chestiune de natură personală și dinastică și, într-o perspectivă mai largă, politică. Rațiunea deciziei regelui de a se rupe de Biserica romană a fost mult mai profundă; pe lângă motivele politice, au concurat la ea motive de ordin religios, social și economic. Regele Henric al VIII-lea a fost oarecum reticent față de noile idei protestante, chiar dacă începând din 1527 s-a folosit din plin de ele pentru a obține anularea primei sale căsătorii cu Caterina de Aragon.

În 1521, Henric al VIII-lea a publicat lucrarea *Apărarea celor șapte Taine (Defense of the Seven Sacraments)*, în care respingea atacurile la adresa Bisericii romane lansate de către Luther în tratatul său *Despre captivitatea babilonică*. În realitate, regele îi răspundea lui Luther care nu recunoștea decât trei din cele șapte Sfinte Taine ale Bisericii romane: Botezul, Euharistia și Căsătoria. În lucrarea sa, Henric al VIII-lea afirma primatul papal și apăra indisolubilitatea căsătoriei. Papa

Leon al X-lea și-a manifestat recunoștința față de rege pentru redactarea acestui text, conferindu-i drept recompensă prestigiosul titlu de *Defensor fidei* (*Apărător al credinței*).

Deși inițial Henric al VIII-lea și-a exprimat reticența față de ideile protestante, el s-a arătat totuși deschis față de colaborarea cu luteranii, asta și ca o reacție împotriva Romei. În 1536, guvernul englez a luat măsuri în vederea definirii doctrinei noii instituții bisericești. În 11 iulie 1536, Sinodul de la Canterbury a promulgat, la îndemnul regelui și a lui Thomas Cromwell, cele *Zece Articole de credință* (*The Ten Articles*), care alcătuiau o mărturisire de credință de inspirație luterană. Acesta era *primul document confesional doctrinar al Bisericii Anglicane*. În esență, cele *Zece Articole* menționau doar trei Taine: *Botezul, Spovedania și Împărtășania*. În schimb erau menținute noțiunile de purgatoriu și de prezență reală a Mântuitorului la Sfânta Împărtășanie, justificarea prin credință și faptele, rugăciunile pentru cei morți, închinarea la sfinți precum și o parte a ritualului catolic. Mărturisirea de credință în *Zece Articole* a suferit influența luteranismului, sugerând apropierea de luterani din rațiuni de politică externă. Însă, acest document ambiguu nu făcea în realitate decât concesii minimale teologiei luterane. În ansamblu, conținutul celor *Zece Articole* relevă tendința de îndepărtare de catolicism și de practicile tradiționale ale Bisericii Angliei. Din punctul de vedere al conținutului învățăturii de credință, cele *Zece Articole* erau ambigue. Ele au fost confirmate și completate prin publicarea în august 1536 a unei prime serii de *Porunci* (*The First Royal Injunctions of Henry VIII*) care erau opera lui Thomas Cromwell. Poruncile interziceau cultul icoanelor și pelerinajele; de asemenea erau interzise o serie de sărbători și zile închinare cinstirii Sfinților.

În iulie 1537, regele a prezentat Sinodului o a doua mărturisire de credință; este vorba despre *The Institution of the Christian Man* (*Practica unui creștin*), cunoscut și sub numele de *Bishop's Book* (*Cartea Episcopului*) care urma să înlocuiască cele *Zece Articole*. *Cartea Episcopului* cuprindea cele șapte Taine, Decalogul, Rugăciunea Domnească și *Ave Maria* (*Hail Mary*), o formă de rugăciune închinată Sfintei Fecioare Maria bazată pe salutările arhanghelului Gavriil (*Luca 1, 28*); *Tainele Mirungerii, Hirotoniei, Cununii și Maslului*, la care nu se făcea nicio referire în textul celor *Zece Articole*, erau numite în textul documentului „Taine inferioare”. În ansamblul său, *Cartea Episcopului* apare ca o tendință de îndepărtare de catolicism, înspre protestantism, datorită incapacității sale de a confirma multe precepte și practici catolice tradiționale.

În 1538, Thomas Cromwell a elaborat un al doilea set de *Porunci* (*The Second Royal Injunctions of Henry VIII* sau *The Thirteen Articles*) care se concretizează într-o nouă mărturisire de credință; conținutul acestui document doctrinar trădează o influență crescândă a luteranismului.

În 1539, Henric al VIII-lea a dat o primă lovitură curentului protestant, manifestându-și în mod clar dorința de a avea o Biserică anglo-catolică. Cu acordul Parlamentului, regele a promulgat

Legea celor șase articole (Statute of Six Articles) care a anulat cele *Zece Articole de credință (The Ten Articles)* formulate în 1536. *Cele șase articole* restabilesc doctrina catolică tradițională, excluzând supremația papală. Noua lege obligă pe fiecare englez să respecte cu strictețe: *transubstanțierea euharistică, împărțășirea sub o singură formă, (fără potir), celibatul clerului, voturile castității clerului, Missa particulară pentru sufletele din purgatoriu și spovedania auriculară.*

Îndată după moartea lui Henric al VIII-lea, Eduard Seymour, unchiul din partea mamei al noului rege minor, a preluat puterea supremă în stat în calitate de *Lord Protector* al regatului. În timpul protectoratului său (1547-1549), ducele de Somerset a introdus Reforma în Anglia.

În 1549, arhiepiscopul Thomas Cranmer a elaborat prima *Carte de rugăciune comună. Prayer Book* era un fel de *Molitfelnic* care descria ansamblul practicilor și formulelor de cult ale Bisericii anglicane; ea conținea rugăciunile de dimineață și de seară, rânduiala Sfintei Liturghii (*Sfânta Comuniune*), ritualurile de administrare ale Sfintelor Taine și alte tradiții harismatice. *Cartea de rugăciune* pune accentul pe citirea Sfintei Scripturi și pe participarea credincioșilor la cultul public. În ansamblu, prima ediție a *Cărții de rugăciune* se arată destul de conservatoare. *Missa* își pierde caracterul de jertfă, transformându-se într-o simplă comuniune a credincioșilor sau într-o comemorare și o reprezentare a jertfei Crucii. În schimb, ordinea celebrării *Misei* rămâne aceeași, însă ea este lipsită de orice formulă latină.

Exorcizarea, ungerea cu ulei sfințit și învăluirea cu o țesătură albă erau păstrate pentru *Taina Botezului*. Dimpotrivă, în cazul *Confirmării*, ungerea cu ulei sfințit a fost abandonată, păstrându-se doar ritualul punerii mâinilor. Confirmarea nu era considerată o taină, ci o afirmare publică a unei mărturisiri de credință făcută de către un terț cu ocazia botezului pruncului. Pocăința era înainte de toate rostirea publică a unei mărturisiri. Spovedania auriculară era totuși considerată ca acceptabilă. *Taina Extremei Mirungeri*, dată muribunzilor, se păstra; ea se regăsea încă în cadrul slujbei de vizitare a bolnavilor.

Implantarea protestantismului radical de nuanță calvinistă în Biserica anglicană a fost marcată prin elaborarea celei de a doua *Cărți de rugăciune comună* (1552). Conținutul ei trădează amprenta profundă a *spiritului zwinglio-calvinist*, foarte îndepărtat de pozițiile luterane, care sunt evidente în prima versiune a *Prayer Book* din 1549. *Missa* devenea o simplă slujbă religioasă cu caracter comemorativ, iar desfășurarea ei nu mai avea practic puncte comune cu Liturghia catolică tradițională. Amprenta profundă a calvinismului asupra conținutului *Cărții comune de rugăciune* rezultă din negarea prezenței reale a trupului și sângelui Mântuitorului Iisus Hristos la Sfânta Euharistie, ceea ce însemna respingerea transsubstanțierii.

În noiembrie 1552, arhiepiscopul Thomas Cranmer a alcătuit *Mărturisirea de credință în 42 de articole*. Doctrina teologică rezumată în cele patruzeci și două de articole urmează o cale de

mijloc între catolicism și anabaptism, mai degrabă decât între Roma și calvini sau între Roma și luterani.

Politica religioasă promovată de către Maria Tudor a avut ca principal obiectiv recatolicizarea Bisericii engleze. La moartea Mariei Tudor, tronul Angliei a fost ocupat de către regina Elisabeta I (1558-1603). Principalul obiectiv al politicii religioase a reginei a fost potolirea divergențelor religioase dintre catolici și protestanți care dezbinau regatul. În 29 aprilie 1559, Parlamentul a promulgat *legea Uniformității* prin care se viza uniformizarea practicilor religioase din Anglia. Această lege restabilește a doua *Carte de rugăciune comună* din 1552, însă într-o versiune revizuită. *Missa* romană ca jertfă reînnoitoare a jertfei Mântuitorului Iisus Hristos pe cruce era suprimată.

Reforma doctrinară a Bisericii anglicane s-a încheiat în 1563 prin emiterea unei noi mărturisiri de credință – *Cele Treizeci și Nouă de Articole ale credinței anglicane* – redactată de către adunarea episcopilor Angliei. Noul *Crez* al Bisericii anglicane era rezultatul revizuirii *Mărturisirii de credință în 42 de articole*, din care au fost eliminate condamnările la adresa antinomienilor, anabapțiștilor și milenariștilor, ajungându-se astfel la 39 de articole. În această variantă, cele *Treizeci și nouă de articole* au fost aprobate de Sinod în 1563 și de către Parlament în 1571, devenind crezul Bisericii anglicane până în prezent. Schimbarea cea mai semnificativă față de cele 42 de Articole ale lui Thomas Cranmer privește Sfânta Împărtășanie. Articolul 28 respinge în mod categoric doctrinele zwingliană și luterană pentru a îmbrățișa o poziție foarte apropiată de cea a lui Jean Calvin. Doctrina Bisericii anglicane este cuprinsă în *Cartea comună de rugăciune* (*The Book of Common Prayer*) tributară tradiției catolice și în cele *Treizeci și nouă de Articole de credință* (*The Thirty-Nine Articles*) care prezintă influențe mai mult protestante (luterane și calvine) decât catolice. Cultul divin este cuprins în cartea fundamentală a anglicanismului, *Cartea comună de rugăciune*.

Anglia cuprindea două provincii bisericești, una în nord (York) și cealaltă în sud (Canterbury), 29 de dioceze (eparhii) aparținând arhiepiscopiei de Canterbury și doar 14 dioceze aflate sub jurisdicția arhiepiscopiei de York; la acestea se adaugă protopopiatele și parohiile.

Concluzii

Reforma engleză a fost consecința diferendului dintre Biserică și Stat, care a început odată cu politica de centralizare a regatului englez și apariția unor noi forțe sociale. Independența și absolutismul vizate de monarhia engleză erau împiedicate de controlul exercitat de Biserica Romei asupra unor întinse domenii funciare și venituri din Anglia și Scoția, de impozitele ecleziale impuse englezilor, prin care se scurgeau mulți bani în visteria Curiei papale, și de tribunalele bisericești care rivalizau cu cele regale.